

"פוליטיקה" - כתב עת למדע המדינה וליחסים בינלאומיים

גיליון מס' 6, דצמבר 2000

נושא הגיליון: יישוב סכסוכים

עורך אקדמי: ד"ר אריה קצוביץ'

מו"ל: המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס, האוניברסיטה העברית

1. זאב מעוז, "מגמות היסטוריות בקונפליקטים בינלאומיים, 1816-1992: היבטים גלובליים, אזוריים ומדיניים"

קונפליקטים בינלאומיים נחשבים כאחת התופעות השליליות השכיחות במערכת בינלאומית אנרכית, הנעדרת מנגנון שליטה ואכיפה מרכזי. למרות מרכזיותו של תחום מחקר זה, קיים מיעוט משווע של עבודות המציגות נתוני יסוד על מהות התופעה, מאפייניה האמפיריים ומגמות היסטוריות של עימותים בין מדינות.

בניתוח המגמות ההיסטוריות בסכסוכים בינלאומיים ואזוריים מתבסס המחבר על מאגר נתונים חדש של סכסוכים בינלאומיים ברמת צמד המדינות.

הדיון במאמר מתמקד בסוגיות הבאות: הגדרות ומושגי יסוד בתחום של סכסוכים בינלאומיים, מגמות היסטוריות, מאפייני יסוד של סכסוכים בינלאומיים, דפוסי השתתפות בסכסוכים בינלאומיים ומגמות ומאפיינים של סכסוכים בינלאומיים במזרח התיכון.

המסקנות: 1. למרות שינויים מהותיים במבנה המערכת הבינלאומית, המאפיינים המרכזיים של סכסוכים בין מדינות נותרו יציבים לאורך זמן במהותם. 2. השינויים במאפיינים המרכזיים של הסכסוכים מקבילים לשינויים המבניים במערכת הבינלאומית ומוסברים בעיקר על ידי שינויים אלה. 3. קיימים הבדלים מבניים בין סכסוכים שבהם מעורבות מעצמות גלובליות ומעצמות אזוריות לבין סכסוכים בין מדינות קטנות. 4. קיים אי-שוויון מהותי בחלוקת נטל הסכסוכים בעידן המודרני. קיימת קבוצה קטנה של מדינות שאחראית לרוב הסכסוכים בעולם. 5. ניתוח מגמות הסכסוך במזרח התיכון מצביע על רמה גבוהה של אינטנסיביות בסכסוכים בין מדינות האזור, אף שרמת האינטנסיביות נמצאת במגמת ירידה בעשור האחרון של התקופה הנסקרת.

המחבר: פרופ' זאב מעוז מהמחלקה למדע המדינה באוניברסיטת תל-אביב מכהן כראש בית-הספר לממשל ולמדיניות באוניברסיטת תל-אביב.

2. יעקב בר-סימן-טוב, "אי-ודאות ונטילת סיכונים בתהליך שלום: הניסיון הישראלי"

משא ומתן לקראת הסכמי שלום מציב דילמות קשות בפני מקבלי ההחלטות. אף כי כמה מהן קיימות גם במצבים אחרים, כגון משבר או מלחמה, יש להן משקל שונה וייחודי בתהליך של עשיית שלום. הדילמות כרוכות לא רק בהכרה במצב חדש ובפרשנות לו, אלא גם בשינוי בעמדות ובערכים ובהתמודדות עם סוגיות של אי-ודאות ונטילת סיכונים, לגיטימציה ובניית קונסנסוס. המחבר מתמקד במאמר זה בדילמות הקשורות באי-ודאות ונטילת סיכונים ומייחד להן דיון תאורטי. לאחר מכן, הוא בוחן את השאלות כיצד רואים מעצבי המדיניות בישראל את הדילמות הללו בתהליך השלום בין ישראל לבין שכנותיה? וכיצד הם מתמודדים איתן?

המחבר מסכם ואומר שכאשר נפתח חלון הזדמנויות, הדילמה המרכזית של קובעי המדיניות היא אילו סיכונים כדאי ליטול כדי להגיע להסכם שלום, וזאת מבלי לסכן את הביטחון והקיום גם כאשר יש אי-ודאות רבה באשר להתפתחויות העתידיות. המחבר מייחס חשיבות רבה לאסטרטגיות מעשיות

לניהול סיכונים היכולות, לדבריו, להועיל למעצבי המדיניות בקבלת החלטות גורליות. לדבריו, האסטרטגיות המשמעותיות ביותר לניהול סיכונים במקרה של ישראל הן אלה המתמקדות בהסדרי ביטחון כוללים ובערבויות חיצוניות.

המחבר: פרופ' יעקב בר-סימן-טוב מהמחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית מכהן כראש המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס באוניברסיטה העברית.

3. ג'ניס גרוס שטיין, "התפנית בסכסוך הערבי-ישראלי: מניהול הסכסוך ליישובו"

מבט כולל על הסכסוך הערבי-ישראלי במהלך חמישים השנים שעברו, מראה כי אפשר לחלקו באופן גס לשתי תקופות. הראשונה, מ-1948 עד 1973, נשלטה בעיקרה על ידי הניסיון לנהל את הסכסוך, ואילו השנייה, מ-1974 עד היום, מאופיינת בניסיון לפותרו. אף שהאסטרטגיות עצמן שונות מאוד - מלחמה והרתעה במהלך התקופה הראשונה, משא ומתן במהלך התקופה השנייה - את שתיהן מניעה אותה דינמיקה בסיסית: אי-שביעות רצון מהסטטוס-קוו שאי-יציבותו הולכת וגוברת, ולימוד משותף של מחיר השימוש בכוח מסיבובים קודמים.

המאמר מתמקד ביריבויות בסכסוך הערבי-ישראלי - מצרים-ישראל, סוריה-ישראל והפלסטינים וישראל - ובקשר ביניהן, בפרק הזמן שבו הסכסוך הכולל עבר משלב הניהול לשלב הפתרון. המחברת יוצאת כנגד התפיסה הנאו-ראליסטית הגורסת שמאזן העוצמה הצבאית הוא המשתנה המבני החשוב ביותר והמשפיע ביותר בסכסוכים בין מדינות, וטוענת שהמעבר משלב לשלב בסכסוכים בין ישראל לשכנותיה התרחש כאשר הצדדים לא היו מרוצים מהסטטוס קוו הבלתי יציב, הם למדו את מחירו של השימוש בכוח, והתחילו להפיק לקחים מהתנסויות כושלות או מוצלחות במשא ומתן. המחברת מציינת גם את חשיבותו הרבה של צד שלישי חזק (ארצות הברית, במקרה שלפנינו), שכל אחד מהצדדים בסכסוך יכול להרוויח מקשריו עמו, והוא מסייע להנעת תהליך המשא ומתן.

המחברת: פרופ' ג'ניס גרוס שטיין מהמחלקה למדע המדינה באוניברסיטת טורונטו בקנדה היא מנהלת מרכז מונק ללימודים בינלאומיים שם.

4. באדי חסייסי, עמי פדהצור, אברהם בריכטה, "פוטנציאל התמיכה באלומות פוליטיות בחברה הישראלית: הערכה כמותית"

מטרתו של מחקר זה היא לאמוד את פוטנציאל האלימות בחברה הישראלית, המאופיינת בשסעים חברתיים עמוקים (לאומי, עדתי, דתי, פוליטי) שמהווים מקור למתיחות חברתית, ולהסביר אותו. המסגרות הקונספטואליות שבהן השתמשו המחברים היו תאוריית הקיפוח היחסי וגישת הדה-לגיטימציה. השאלות שנבדקו במחקר: 1. האם יש קשר בין כל אחד מהשסעים החברתיים והפוליטיים בישראל לתמיכה באלומות פוליטיות? 2. האם יש זיקה בין רמת הדתיות של הנשאל לבין תמיכה באלומות פוליטיות? 3. האם יש מתאם חיובי בין היות הנשאל תומך בעמדות נציות לתמיכתו באלומות פוליטיות? 4. האם נשאלים יהודים ממוצא מזרחי ייטו לתמוך פוליטית יותר מנשאלים ממוצא אשכנזי?

שיטת המחקר: החוקרים הפיצו 1200 שאלונים בקרב מדגם של סטודנטים מארבע אוניברסיטאות ומשבע מכללות. 1099 שאלונים נמצאו תקינים ועליהם התבסס המחקר. הממצאים מעידים כי אותם שסעים חברתיים, שעוררו התפרצויות של אלימות פוליטית עוד מימיה הראשונים של המדינה, ממשיכים להזין גם היום את פוטנציאל האלימות העתידי. ממצא חשוב אחר הוא שרגשות קיפוח וניכור כלפי השלטון הם גורמים מרכזיים בעידוד התמיכה באלומות פוליטיות. הממצאים הללו מדגישים את תפקידה של המדינה בליבוי האלימות או בניסיון לשככה באמצעות יחסה לקבוצות חברתיות מסוימות, שהורחקו ממוקד הקונסנסוס הלאומי.

המחברים: באדי חסייסי הוא דוקטורנט בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה.

ד"ר עמי פדהצור הוא מרצה בחוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה.

ד"ר אברהם בריכטה הוא מרצה בכיר וראש החוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה.

5. עופר אריאן, "המחלוקת בין הרשויות בישראל על הטיפול בפסולת המוצקה"

ניגוד העניינים הבסיסי בין השלטון המקומי, שמעוניין שהממשלה תישא בעלויות הטיפול בפסולת המוצקה, לבין השלטון המרכזי, שמעוניין שהרשויות המקומיות הן שיטפלו בנושא, מנע את גיבושה של מדיניות לאומית בנושא זה וגרם למחלוקת בין הגופים השונים.

הפתרון הזמני והחלקי שיזמה עיריית תל-אביב-יפו לטיפול בפסולת שבשטח שיפוטה (האתר בחירייה), סייע לממשלות בישראל להימנע במשך שנים רבות ממצאת פתרון כולל. מעמדה של תל-אביב-יפו כמטרופולין לאומי הפך את דרכי התמודדותה עם בעיות הפסולת המוצקה לכאלו הקובעות נורמות התייחסות כלל לאומיות. היה ברור לכל הנוגעים בדבר, שכל פתרון שיימצא לבעיית הפסולת המוצקה בתל-אביב-יפו, יחייב את הממשלה לנהוג באופן דומה גם עם הרשויות האחרות ולהקצות להן תקציבים בהתאם, ולכן הם דחו שוב ושוב את סגירתו של האתר בחירייה.

המחבר טוען כי היעדרה של מדיניות ממשלתית ברורה בנושא זה שירתה את השרים שהיו מופקדים על מצאת הפתרון לו. טשטוש גבולות האחריות בין הגורמים השונים אפשר לשרי הפנים לתמרן ביניהם ולצבור כוח שלטוני באותה עת. משמע, גם אינטרסים פוליטיים-אישיים השפיעו על מדיניותה המוצהרת של הממשלה בנושא זה, ועיכבו את הדיון על תכנית מתאר ארצית לאתרי פסולת ומצאת פתרון הולם לבעיה.

המחבר: עופר אריאן הוא מרצה במכללה האקדמית תל-אביב-יפו.

6. בנימין מולוב, "הראליזם של המאה ה-20: מבט מחודש"

הנס מורגנטאו היה דמות מרכזית באסכולה הראליסטית הקלאסית של דיסציפלינת היחסים הבינלאומיים ותרם רבות לבנייתה. הוא נחשב לפרשן העיקרי של פוליטיקה המבוססת על עוצמה, ובעבר נתפס כראליסט חד-ממדי משום שייחס משקל רב לפוליטיקה של עוצמה. אך מחקרים חדשניים על הגותו בוחנים אותה מהיבטים שונים ומציינים את מורכבותה.

מורגנטאו סבר שיחסים חברתיים בכלל ויחסים בינלאומיים בפרט הם יחסים קונפליקטואליים מטבעם. אבל, הוא לא היה נטול שאיפות ליברליות. אלה באו לידי ביטוי בדרך שבה הבין את הצורך ב"ממשלה עולמית" ובהגבלת העוצמה. הוא טען שנחוץ בסיס מוסרי ורוחני לעוצמה.

המאמר מציג תמונה רחבה של גישתו של מורגנטאו ליחסים בינלאומיים על בסיס כתביו התאורטיים והציבוריים, ועוסק גם במקורות שהשפיעו על הגותו.

המאמר דן ברלוונטיות של חלקים חשובים בהגותו הפוליטית של מורגנטאו בימינו, בעידן ה"כפר הגלובלי", המכתיב התבוננות אחרת על יחסי גומלין בין מדינות ובחינתם מזוויות חדשות.

המחבר: בנימין מולוב הוא מרצה בכיר בחוג המשולב למדעי החברה באוניברסיטת בר-אילן.

עוד בגיליון המדור ביקורת ספרים, ובו מסה של יעל קרישפין מהאוניברסיטה העברית בירושלים על שני ספרים שעוסקים באתיקה בינלאומית.